

tásuk sok erkölcsi és pedagógiai tanulssággal volt reám és a személyes érintkezés is kellemes és kedves nyomokat hagyott hátra. Hallom, hogy egyik napilapunkban «több vidéki tanár» óvást emel kirándulásunk ellen és azt kérdezi, hogy a magyar tanárok mit keresnek Bécsben? Én azt hiszem, hogy ha a magyar tanár Párisba, Berlinbe vagy akár Chikágóba utazik, hogy tapasztalatokat gyűjtsön és látóköreit bővítse, ez ép oly személyes ügy, mely senki másra nem tartozik, mint ha Bécsbe megy. Ne keverjük tehát a politikát, mely sok jó dolgot megront, a pedagógiába, hanem szívleljük meg a költőszavait: Wozu in die Ferne schweifen, ist das Gute auch so nah! Tanuljunk, a kitől lehet és mutassuk meg, hogy tőlünk is lehet tanulni!

hf.

IRODALOM.

Egyetemes Irodalomtörténet, szerkeszti: *Heinrich Gusztáv*. I. kötet. Ókori keleti népek és hellének. 40 műmelléklettel és 238 szöveggel. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszter támogatásával. Budapest, 1903, Franklin-Társulat kiadása. XX. 742. lap.

Polyhistorok, kiknek sorát a magyar művelődésben Apáczai Cseri János nyitotta meg s kik közül a végső — már a mi napjainkban — a jó Brassai Sámuel volt, nincsenek többé. Koruk lejárt, még pedig tulajdonképen elég régen, már Brassai születése előtt, mintegy száz esztendeje, mert azóta a szaktudományok mindegyike a mesebeli hét mérföldes lépésekkel haladt előre.

Ki is tudhatna ma egymaga minden tudományt, sőt csak egyet is minden részletében? A polyhistorok szerepét átvették a vállvetett-közös munka útján megszülető lexikonok, előállott a tudományok eredményeinek összegezésében az encyclopædiák szerepe: sőt előállott a szüksége annak, hogy egy-egy tudományág keretében olyan összefoglaló munkák keletkezzenek, melyeknek minden egyes részletét az a tudós írja, ki beható tanulmányok, lelkiismeretes foglalkozás alapján legjobban ismeri az illető tudományágnak szóban forgó kérdéseit. Mert ha a polyhistorok lehetősége megszűnt is, viszont a tudományok iránti érdeklődés az iskolázás nyomán sokkal általánosabbá lett s ma minden művelt ember érdeklődik minden tudománynak főbb kérdései iránt s minden művelt ember keresi, hol értesülhetne legegyszerűbben s mégis a tévedések

elkerülésével egyik vagy másik tudomány eddigi eredményeiről. Szóval elkövetkezett az az idő, a mikor a tudományok specialistáinak vállalkozniok kell arra is, hogy szakszerű szerkesztői vezetés alatt összefoglaló kézikönyveket teremtsenek a tudományok eredményeinek népszerűsítésére a művelt közönség között.

Irodalmunk most éli az effajta munkák megszületésének korát. A magyar tudományosság annyira előhaladtt immár, hogy alig van tudomány, melynek minden ágában, részletében magyar specialista tudósaink ne dolgoznának. Egyben-másban megállják a versenyt a fejlettebb nyugati nemzetek nagy tudósaival is s minden téren becsületes törekvés vezeti e tekintetben mai nemzedékünket.

E specialisták segítségével jöttek hát létre napjainkban — igaz, egyelőre csak a történeti tudományokban — olyan derék összefoglaló munkák, mint a Szilágyi Sándor: Millenniumi története, Beöthy: Képes irodalomtörténete; hozzájuk sorakoznak most egymásután a Képes Világtörténet, a nemsokára meginduló nagy Művészet-történet s ilyenekkel állunk szemben most is, mikor az Egyetemes Irodalomtörténet imént megjelent I. kötete fekszik előttünk.

A kötet előszava, melyet az egész vállalat tudós szerkesztője írt s mely maga is értékes tanulmány az Egyetemes Irodalomtörténet tudományának fogalmáról és tárgyköréről, méltán mondja, hogy e munka magyar nyelven az első kísérlet a föld kulturnépeinek szellemi életét irodalmaikban föltüntetni és megismertetni. *A világirodalom története dr. Scherr János után* ugyanis, mely 1885-ben jelent meg 3 kötetben, gyarló dilettáns átdolgozása volt. Scherr német munkája egy régebbi kiadásának, szóval oly munkának, melyet ez óriási terjedelmű tárgyról *egy* ember írt s mely ennél fogva maga is másod-, harmadkézből dolgozott. Mai tisztultabb felfogással, tudományos kritikával dolgozó irodalmunkban ennek a régebbi, nem is eredeti munkának természetesen semmi jelentősége sem lehet. S így annál nagyobb bizalommal nézhetünk eléje a most meginduló hasonló czélú munkának, mert szerkesztőjének bevallása szerint, de a munka iránt érdeklődők köztudata szerint is, sok évi fáradságos előkészítés után indul meg, a mi maga is bizonyos garanciát nyújt a vállalat komolysága iránt; s a mint az előttünk fekvő I. kötetből meggyőződhetünk, tényleg

a legjelesebb magyar szakférfiak foglalják össze kutatásaik és tanulmányaik eredményét.

S ebben áll e terjedelmére nézve monumentális stílű műnek tudományos jelentősége még a hasonló tárgyú idegen munkákkal szemben is. Még az alapos német tudományosság is csak olyan egyetemes irodalomtörténeteket hozott létre, melyek egy-egy író művei s ime a meginduló magyar mű egyesítvén e nagy tárgykör legkiválóbb munkásait, sok szaktudós közös vállvetett munkájának eredménye lévén, terjedelem és alaposág dolgában meghaladja a németek minden efféle munkáját: Hartét, Leixnerét, Scherrét, Sternét, sőt a legnagyobbat, Karpelesét is.

Az ekképen régen érzett hiányt pótló és másrészt úttörő munka I. kötete az összes keleti irodalmakat és a hellén irodalmat foglalja magában, számszerint 10 munkatárs tollából. India irodalmát Fiók Károly, derék orientalistánk s műfordítónk ismerteti; Khina és Japán ugyancsak az ő tollából kerülnek, de csak másodkézből, mert ő maga e két nemzet irodalmában szakférfiú nem lévén, úgy látszik csak átdolgozta Kühnert Ferencz bécsi egyetemi tanárnak e mű számára német nyelven készült tanulmányát. Ilyen körülmények közt ez bizonyára a kötetnek legkevésbé méltó részlete. Egyiptomnak, továbbá Babylonianak s Assyriának irodalmát Mahler Ede, a német tudósból magyarrá honosodott egyptologusunk mutatja be, a hébereket Neumann Ede, az arabokat az európai tudományosságban régóta nagy tekintélyű híres magyar tudós: Goldziher Ignác ismerteti, Perzsia irodalmának történetét Kégl Sándor, az örményekét Patrubány Lukács, e tudományágak budapesti egyetemi magántanárai beszélik el; a hellének irodalmát végül hárman ismertetik: Hegedüs István, Latkóczy Mihály és Pecz Vilmos, classica-philológiánk kipróbált erejű, kiváló munkásai.

Ilyen sokféle tartalom, ennyi dolgozótárs munkájának legjava foglaltatik e kötetben. Gondolható épen e körülménynél fogva, hogy az egységes szerkesztésből folyó közös szempontoknak kellett a kötetbe a szükséges egységet meghozniok. E szempontok a bevezetés tudós szerzője szerint az alapos tudományosság és a vonzó előadás voltak. S bár nem mondhatjuk, hogy az egyes részek szerzői nem törekedtek becsületesen e közös szempontok érvényesítésére s az egység elérésére, bár a dolgozótársak nagy-

jából egyenlő készütségűek, mindamellettt éppen mert kiforrott tudományos egyéniségek művei az egyes fejezetek, itt-ott mégis csak különböző értékűek tudományosság vagy mondjuk: a tudományos magaslát és különböző jellegűek előadás szempontjából. Azzal magyarázhatjuk ezt, hogy a szerkesztés egysége nem tudta, de talán nem is akarta az egyes írók egyéniségét elnyomni s talán nem is tartotta volna ezt üdvösnek a mű irodalmi értéke szempontjából. Még sem ártott volna azonban itt-ott egy kis engedmény a dolgozótársak részéről, mert az ily szerkesztett, de szorosan egységes célú munkánál még sem képviseli eléggé a szükséges, előre hangoztatott egységes jelleget egyedül a szerkesztő neve.

Egyike a legalaposabb s legvonzóbban megírott fejezeteknek a kötetben India irodalmának története, melynek közvetlen szomszédja a khinai és japáni irodalmakról szóló vázlatos fejezet, különösen a Japánról szóló második része, annál kellemetlenebbül érint bennünket. A japáni irodalomról szóló alig 5¹/₂ lapnyi rövid ismertetés, melyből szinte három lapot egészen betöltenek az illusztrációk, roppant aránytalan a többivel valamennyivel szemben, aránytalan még a hozzátartozó illusztrációkkal szemben is, melyek úgy látszik a fejezet szegénységét vannak hivatva pótolni. E fejezet még vázlatnak is alig illik be. Baj az is, hogy e kettős irodalomnak fejezete nem enged betekintést abba sem, hogy a két jelzett szerző, Kühnert és Fiók közül ki mennyiben felelős e fejezetért a nyilvánosság és tudomány előtt? Kettőn írták? Egyik németül s a másik átdolgozta magyarra? Vagy pusztán fordítás csak? Még a szépirodalomban vagy a tankönyvirodalomban sem helyeselhető az ilyen társszerzőség, hát még a tudományos értékre számot tartó munkában?

Az Egyiptom irodalmáról szóló fejezetben, valamint a babyloniaszsy irodalomról szólóban feltűnő, hogy ez aránylag szintén elég szükségű fejezetek nem igen tartják be az idézetek s mutatónyok közbeszövésében a többi fejezet mértékét, úgy hogy e fejezetekben, a mennyire nem fér szó alapos tudományosságukhoz, az előadás vonzó volta a szakadozottság által némileg esorbát szenved. A héberekről szóló fejezetben még kevesebb az idézet, modora leíró. Talán valamennyinél mélyrehatóbb tudományosságú s mégis valamennyinél értelmesebb, vonzóbb előadású az arabokról szóló terjedelmes rész, mely szemmel láthatólag igen világos gondol-

kozású fő terméke. Perzsia közérdekű irodalmának népszerű, világos s az örmények különben igen jelentéktelen irodalmának értelmes, bár rövides ismertetése után, a terjedelmes nyolczad-félszáz lapos kötetnek második fele a hellén irodalom történetének van szentelve. E terjedelmes anyagot hárman dolgozták fel: a görög irodalomnak két budapesti egyetemi professzora, Hegedüs István és Pecz Vilmos, az előbbi a klasszikus, utóbbi a középkori és az új görög irodalmat, továbbá Latkóczy Mihály az ó-görög irodalom alexandriai korszakát. A görög nép irodalmával a nagy irodalmak sorához jutottunk. Ez a tárgy már nem új a magyar irodalomban s azért legavatottabb kezekben van, midőn azok írják meg történetét, kik nálunk jelenleg e tudományban elsőrendű szerepet vinni vannak hivatva. Ennél a résznél azonban legjobban meglátni azt, hogy a szerkesztés nem bírta eljárás tekintetében egyenlőkké, sőt hasonlókká sem tenni a fejezeteket; mert itt egyetlen nemzet irodalmának különböző korszakainak tárgyalásában is kétféle eljárást találunk: a mélyebben tudományost a Hegedüs István kidolgozta fejezetekben, ki úgy látszik tudatosan, szántszándékkal nem hordja le a segítő gerendázatot az épület mellől, melyet épített, s a könnyedebb módon tisztán népszerűt a többiekben. Hegedüs lelkiismeretes tudományos eljárásának leginkább a Homeros költészetére s a homerosi kérdésre vonatkozó 27 lapnyi pontos részletes fejtegetés mutatja példáját. Még inkább szembetűnő e résznek mélyreható szakszerűsége, ha az előbbi fejezetek közül a japáni irodalom igen felületes rajzával összehasonlítjuk. Végül nem hallgathatjuk el itt a kérdést, nem lehetett volna-e azt a kegyeletes eljárást követni, hogy a korán elhunyt Péterfy Jenőnek e mű számára készült egyik vagy másik cikkét egész terjedelmében fölvette volna e fejezet? A középkori s az új-görög irodalom ismertetése nem oly mélyrehatóan tudományos, de viszont rendkívül egyszerű és világos.

A tartalmilag becses és érdekes kötetet sok, mintegy 280 illusztráció magyarázza és diszítí. Ez utóbbi szó nagyon hozzátartozik az illusztrációk karakteréhez. Teljesen igazat mondunk, ha azt állítjuk, hogy hasonló tartalmú és célú munkát szebben illusztrálva még nem láttunk. Az illusztrációk megválogatása és elrendezése Riedl Frigyes tudását és ízlését dicséri. A szempontok

közül, melyek az illusztrációk megválogatását vezették, hogy az ábrázolatok hitelesek, nemcsak tanulságosak, de szépek is, ne unos-untig ismeretesek s végül technikailag tökéletesen kivettek legyenek, csak az első szempont ellen fordul elő itt-ott, elnézésből vagy a szépség kedvéért tudatos elhanyagolásból, egy kis vétéség. Legpompásabbak az illusztrációk az arab irodalom fejezetében, legbővebben vannak s szintén igen szépek, de sokszor csak igen távoli vonatkozásuak az antik görög irodalomhoz adottak.

A kötet praktikus használhatóságát pompásan s lelkiismeretesen megszerkesztett betűsoros név- és tárgymutató tetözi be.

Ha már most, mint e folyóirat olvasóit legközelebről érdeklő dolgot, azt vizsgáljuk, mi jelentősége van e derék s nagy és méltánylandó áldozatokkal kiadott, díszmü gyanánt is elfogadható munkának az iskolára nézve, megállapíthatjuk, hogy a vállalat tudományos s a nagy közönséget érdeklő specziálisan magyar irodalmi jelentőségén kívül van egy pædagogiai jelentősége is: tartalmánál s illusztrációinál fogva egyaránt becses kiegészítőjéül szolgálhat az iskola céljaiban a világtörténet kézikönyveinek. Mert ha igaz az az elv, hogy a tanárnak sokból kell merithetnie tanítványai számára, akkor bizonyos, hogy nemcsak a magyar nagyközönség, hanem a magyar iskola is igen használható munkát nyert ez egyetemes irodalomtörténetben, mert az iskola embere tudásban, lelkesedésben egyaránt sokat tanulhat e gazdag forrásból.

Ha megemlíjtük végül, hogy a munka technikai kiállítása a legnagyobb tökély magaslatán áll, nem fogjuk sajnálni az áldozatkészséget sem, melylyel a vallás- és közoktatásügyi miniszter, tekintetbe véve a vállalat pædagogiai jelentőségét, lehetővé tette a valóban monumentális és értékes munka kiadását.

Gyulai Ágost.

Warum lernen wir die alten Sprachen? Von Dr. Max Eichner. Bielefeld und Leipzig, Verlag von Velhagen und Klasing. 1903.

A nyelvtanítás kérdése állandóan foglalkoztatja a pædagogusokat. A harc a körül forog: klasszikus vagy modern nyelveket tanuljunk-e inkább, a nyelvtan vagy az olvasmány legyen-e a nyelvtanítás középpontja? Eichner Miksának fönnebb idézett munkája a gymna-